

СЕКЦІЯ 5 ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ МУСУЛЬМАНСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НА ФОРМУВАННЯ ІСЛАМСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

SPECIFICITY OF THE INFLUENCE OF MUSLIM INFORMATION RESOURCES ON THE FORMATION OF THE ISLAMIC ENVIRONMENT

У статті досліджуються своєрідні риси впливу мусульманських інформаційних ресурсів на формування ісламського середовища, зокрема в Україні. Показано, що в сучасному світі ісламу точиться протистояння між прихильниками суфійського й ісламістського рухів. Зазначено, що для традиційного суфізму характерною є насамперед релігійно-соціальна активність, проявами якої є толерантне ставлення до інших конфесій і державної влади, в тому числі в країнах із немусульманським правлінням. Водночас реформаторський рух ісламістів має своєю стратегічною метою створення глобальної мусульманської держави на основі шариату. Виокремлено основні ідеологічні центри ісламізму, при владі в яких знаходяться помірковані ісламісти: Ісламська Республіка Іран, Держава Катар, Королівство Саудівська Аравія та Турецька Республіка. Формування ісламського середовища згаданими центрами здійснюється шляхом зусиль, спрямованих на цільову аудиторію в середині власних країн, а також за кордон. В інформаційному просторі ісламістські ідеологічні центри змагаються за вплив зі своїми закордонними аналогами, а також із місцевою ісламістською опозицією. Використання ісламістських інформаційних ресурсів має комплексний системний характер. У них залучені релігійні, медійні й державні можливості. Сучасне мусульманське середовище України також формується під значним впливом закордонних ідеологічних центрів, які через афільовані з ними організації поширюють ісламістську ідеологію. Визначено, що такий розвиток подій у майбутньому може негативним чином позначитися на міжнародному іміджі України. Останній набудатиме негативних рис в очах Євросоюзу, що потерпає нині від терористичних та інших проявів із боку радикальних ісламістів. У такому разі євроінтеграційні плани офіційного Києва можуть опинитися під серйозною загрозою.

Ключові слова: інформаційні ресурси, ісламісти, суфії, інформаційний вплив, ідеологія, інформаційний простір.

The article examines the peculiarities of the influence of Muslim information resources on the formation of the Islamic environment, in particular in Ukraine. It is shown that in the modern world of Islam there is a confrontation between the supporters of the Sufi and Islamist movements. It is noted that traditional Sufism is characterized primarily by religious and social activity, the manifestations of which are a tolerant attitude towards other denominations and state authorities, including in countries with non-Muslim rule. At the same time, the Islamist reform movement has the strategic goal of creating a global Muslim state based on Sharia law. The main ideological centers of Islamism have been identified: the Islamic Republic of Iran, the State of Qatar, the Kingdom of Saudi Arabia and the Republic of Turkey, which are ruled by moderate Islamists. The formation of the Islamic environment by these centers is carried out through efforts aimed at the target audience within their own countries, as well as abroad. In the information space, Islamist ideological centers compete for influence with their foreign counterparts, as well as with the local Islamist opposition. The use of Islamist information resources is complex. They involve religious, media and state opportunities. The modern Muslim environment in Ukraine is also being formed under the significant influence of foreign ideological centers, which spread Islamist ideology through affiliated organizations. It is determined that such developments in the future may have a negative impact on the international image of Ukraine. The latter will take on negative features in the eyes of the European Union, which today suffers from terrorist and other manifestations by radical Islamists. In this case, the European integration plans of official Kyiv may be under serious threat.

Key words: information resources, Islamists, Sufis, information influence, ideology, information space.

УДК 351:323.23
DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.20.19>

Аулін О.А.
к. філос. наук,
старший науковий співробітник
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах ісламська умма (загальносвітова мусульманська громада) є однією із соціально-релігійних спільнот, що швидко збільшує власний демографічний, політико-релігійний і фінансово-економічний потенціал. Цьому сприяють глобальний характер ісламського віровчення, особливості соціально-економічної ситуації в мусульман-

ських країнах, а також специфіка залучення інформаційних ресурсів у формування ісламського середовища. Нині на мусульманський інформаційний простір помітного впливу завдають такі потужні інформаційно-ідеологічні центри ісламістів, як Держава Катар (далі – ДК), Ісламська Республіка Іран (далі – ІРІ), Королівство Саудівська Аравія (далі – КСА), Турецька Республіка (далі – ТР). Усі перерахо-

вані центри пропагують власні інтерпретації ісламських догматів і конкурують між собою за вплив на умму. Водночас їх об'єднує загальне стратегічне бачення подальшого історичного розвитку у вигляді глобальної ісламської держави, що керується законами шаріату. Іноді ісламізм у своїх радикальних формах перетворюється на джихадизм із його терактами й бойовими діями в різних куточках планети. Супротивниками ісламістів виступають прихильники традиційної – суфійської течії ісламу, для якої характерне толерантне ставлення до інших конфесій і державної влади, в тому числі в країнах із немусульманським правлінням. Починаючи з отримання незалежності, українське мусульманське середовище відчуває помітні впливи з боку представників обох релігійно-ідеологічних напрямів, що актуалізує проблему вивчення наслідків такого стану речей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато аспектів проблем, що торкаються міжнародних стратегічних комунікацій, науково-інформаційної діяльності українських ІБЦ, а також інформаційної безпеки розкрито в працях таких науковців, як В. Айдинташбаш [1], К. Бейдоун [2], М. Дедок [3], В. Логвінов [4], Г. Косач [5], А. Хаменеї [6], А. Юнеш [7] тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Натепер практично відсутні роботи, в яких досліджується своєрідні риси й наслідки впливу мусульманських інформаційних ресурсів на формування ісламського середовища в контексті безпекового сегмента державного управління.

Мета статті – аналіз специфіки впливу мусульманських інформаційних ресурсів на формування ісламського середовища, в тому числі наслідків цього процесу для сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з логікою нашого дослідження визначення інформаційних ресурсів (далі – ІР) ґрунтується на дефініціях, що запропонували В. Логвінов та І. Рубан [4, с. 298], і має такий вигляд: «ІР – це організована за єдиною технологією сукупність інформаційних продуктів, у тому числі баз даних, які використовуються, зокрема, для здійснення релігійно-політичного впливу на цільову аудиторію». Нині мусульманські ІР залучаються сучасними релігійно-ідеологічними центрами ісламістів, а також їх супротивниками – прихильниками суфійської течії ісламу, для якої характерне толерантне ставлення до інших конфесій і державної влади, в тому числі в країнах із немусульманським правлінням. Головними ісламістськими ідеологічними центрами є Держава Катар (ДК), Ісламська республіка Іран (ІРІ), Королівство

Саудівська Аравія (КСА) й Турецька республіка (ТР). Згадані країни здійснюють потужний вплив на формування ісламського середовища, в тому числі в Україні, який у релігійній, а іноді й в політичній сфері перевершує західний. У перспективі наслідки такого впливу можуть становити реальну небезпеку для державного управління: кінцевою метою ісламістів є створення світової мусульманської держави на основі шаріату (ісламського права). Поруч із тим слід звернути увагу й на те, що сучасні терористичні акції в західних країнах здійснюються в основному радикальними ісламістами-джихадистами. Погляди останніх у багатьох випадках формувалися на ідеях салафітів і «Братів-мусульман», які розповсюджують вищезазначені ідеологічні центри (за виключенням шиїтського Ірану).

Унаслідок претензій на роль мусульманського лідера державна влада Саудівської Аравії багато десятиліть позиціювала себе як організатора й натхненника світового ісламського джихаду. Так було в часи Афганської війни, конфліктів на Балканах, у Кашмірі й інших регіонах. Поступово на цьому тлі в самій КСА за підтримки місцевих улемів (богословів) формувалася система інформаційних ресурсів, структура якої складається з теологічного, медійного й державного елементів. У рамках першого розробляються основні наративи, які спрямовані на зовнішнє й внутрішнє використання. «Зовнішні» будуються навколо ролі короля Саудівської Аравії як «Служителя двох Святинь» (Мекки й Медини), що є показником першості арабів у питаннях ісламського віровчення, та латентним закликком до інших мусульманських держав підкорятися Ер-Ріяду. У функціональному плані такі наративи надалі використовуються як для здійснення впливу на інформаційний простір інших мусульманських держав, насамперед сунітських, так і для протидії проникненню ідеології «Братів-мусульман» із Катару, а також релігійно-політичних атак із боку Туреччини. «Внутрішні» наративи спрямовані на визначення небезпеки для держави й суспільства з боку внутрішньої несистемної ісламської опозиції та боротьбу з нею. За допомогою внутрішніх вже розроблених наративи адаптуються для окремих інформаційних кампаній, спрямованих проти зовнішніх або внутрішніх супротивників, і залучаються під час проведення відповідних акцій через можливості державних, а також закордонних ЗМІ. Третій елемент забезпечує державну підтримку й загальну координацію інформаційними ресурсами. За необхідності проводяться складніші комплексні заходи, в яких залучені не тільки ЗМІ, але й представники

державної влади, дипломатичних і релігійних кіл. Наприклад, у 2010-х роках у державній інформаційній політиці КСА з метою протидії внутрішній «несистемній» ісламістській опозиції, крім традиційного використання ЗМІ, були залучені такі специфічні пропагандистські інструменти, як релігійні трактати. Найвідомішим із них став «Той, що перестеґрає» за авторством М.М. Аль-Мирсаля. Трактат видавався та розповсюджувався за сприянням Міністерства ісламських справ, вакфів, призову й настанови КСА й узагальнював діяльність місцевих офіційних теологів на терені спростування аргументації ідеологів антисистемної опозиції. Релігійно-ідеологічні побудови опозиціонерів, як правило, нівелювалися за допомогою аргументації, побудованої на відповідній інтерпретації текстів Корану або Сунни [5]. Ще одним потужним інструментом державної інформаційної політики є інститут фетв (розв'язань важливих проблем на основі шариату уповноваженими богословами). Контроль у цій сфері здійснюється державним органом – Радою великих улемів.

Туреччина, що змагається за лідерство з КСА в сунітському ісламі, також активно використовує інформаційні ресурси в межах формування ісламського середовища в інших країнах. Після того, як державна влада в країні опинилася в руках поміркованих ісламістів на чолі з теперішнім президентом Реджепом Тайїпом Ердоганом, Анкара у власній зовнішній політиці почала використовувати доктрину неоосманізму. Згідно з нею Туреччина намагається розповсюдити свій політико-релігійний вплив на територіях, які раніше входили до складу Османської імперії. Поруч із реалізацією зовнішніх впливів і контрвпливів турецький ідеологічний центр до середини 2000-х відчував помітну активність радикальних ісламістів у самій ТР. Їхня головна мета полягала в насильницькій зміні світського режиму на шариатський. Радикальні ісламісти були представлені членами міжнародних об'єднань і місцевих організацій. До перших зазвичай зараховували представників Ісламської держави Іраку й Леванту (далі – ІДІЛ), «Аль-Каїди», Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі й «Джамаат Гюлена» (FETC). Нейтралізація членів FETC закінчилася після 2016 р. Нині, коли державна влада Туреччини говорить про радикальних терористів, вона насамперед має на увазі повстанські формування Робочої партії Курдистану (далі – РПК), а також військово-політичні об'єднання сирійських курдів. У Туреччині, також як і в КСА, використання інформаційних ресурсів спрямовано переважно проти ідеологічних впливів іззовні й реалізації аналогічних акцій

у відповідь. На відміну від Ер-Ріяду, Анкара не розповсюджує релігійні трактати. Державна інформаційна політика в цьому напрямі будеється на інтенсивному використанні можливостей ЗМІ. Прикладом можуть слугувати публікації про необхідність створення турецькими збройними силами буферної зони в Північній Сирії для запобігання проникнення на територію Туреччини курдських та інших терористів [1]. У сек'юритизації ісламу, також як і в КСА, активно залучений інститут фетв, що видається та контролюється спеціально уповноваженим державним органом – Директоратом у справах релігій ТР (Diyanet). Головний наратив таких фетв побудований на визначенні терористичної загрози виключно з боку FETC, курдів, ІДІЛ, Аль-Каїди й інших закордонних акторів політичного ісламу.

Специфіка використання інформаційних ресурсів Іраном багато в чому залежить від домінування в країні прихильників шіїтської течії. А проте не слід забувати, що сучасний релігійний лідер Ірану аятола Хаменеї неодноразово робив заяви про необхідність об'єднання всіх мусульман. Щорічно в Тегерані під його патронатом проходять конференції загальноісламської єдності. Одразу ж після повалення шахського режиму в Ірані в 1979 р. аятола Хомейні й лідер потужної марксистко-ісламістської «Організації народних муджахідів Ірану» (далі – ОНМІ) Масуд Раджаві не змогли домовитися про подальший шлях розвитку країни. У результаті «муджахіди» пішли в підпілля та почали боротися з новим режимом. Нова влада відповіла репресіями, опоненти – терактами. Поступово ОНМІ відійшла у своїй ідеології від марксизму в бік лібералізму. Цей крок збігся з виключенням США і Євросоюзом ОНМІ зі списку терористичних організацій [3, с. 38–40]. Нині державна інформаційна політика іранського ідеологічного центру з використання інформаційних ресурсів для формування мусульманського середовища в цілому нагадує турецьку й саудівську. Проте у вигляді внутрішньої загрози для держави й суспільства формується образ ОНМІ як ворожих найманців, що відповідає основному наративу, який ґрунтується на позиції аятоли Хоменаї стосовно того, що нині не має ані шіїтського, ані сунітського ісламу, проте є іслам справжній та іслам терористичний – американський [6]. Подібну позицію транслюють іранські ЗМІ як у середині країни, так і за кордоном. Водночас поширюються відповідні заяви представників влади й дипломатичних кіл, зокрема за допомогою «дружніх» російських та інших ЗМІ. Також велику роль у державній інформаційній політиці ІРІ відігра-

ють фетви, особливо коли їх автором є сам рахбар (релігійно-політичний лідер) Ірану.

Сучасний Катар є одним із головних спонсорів асоціації «Братів-мусульман» і володіє потужним і дуже авторитетним у країнах ісламу інформаційним ресурсом Al Jazeera (закриття якого було однією з умов припинення економічного бойкоту з боку КСА). Також як в інших ідеологічних центрах, державна інформаційна політика Катару спрямована на протидію ворожим інформаційно-ідеологічним впливам, у тому числі внутрішнім, а також формування закордонного мусульманського середовища через свій медійний ресурс Al Jazeera. Це легко демонструє ознайомлення з матеріалами стосовно прихильників політичного ісламу на вебсайті Al Jazeera. В опублікованих матеріалах ставлення до ісламістів коливається від помірковано- до нейтрально-позитивного [7]. Al Jazeera виступає з активною критикою салафітського режиму в Саудівській Аравії [2]. Використовуючи потужний вплив на загальноарабську аудиторію з боку Al Jazeera, Доха намагається скомпрометувати «салафітсько-ваххабітський» іслам у КСА, показати його зв'язки з джихадистами-терористами й у такий спосіб вивести його з поля політичного дискурсу у сферу (можливого) застосування силових заходів.

Аналізуючи у вищезазначеному контексті ситуацію в Україні, доцільно звернути увагу на наявність значної кількості місцевих мусульман, об'єднаних в офіційні релігійні організації. Частина з громад, що входить до Духовного управління мусульман України (далі – ДУМУ), очолюють кваліфіковані богослови, які негативно ставляться до ісламізму. ДУМУ має власний Ісламський університет, радіостанцію, вебсайт, типографію, випускає газети, публікує релігійні видання. Водночас слід зазначити, що на території України існують мусульманські об'єднання, діяльність яких асоціюють із «Братами-мусульманами» й іншими ісламістськими рухами. Такі об'єднання розповсюджують в українському інформаційному просторі ісламістську ідеологію. Подібна ситуація в Україні на тлі останніх терористичних атак у країнах Євросоюзу може негативним чином позначитися на міжнародному іміджі нашої держави, яка претендує на вступ до ЄС.

Висновки. Нині на формування глобального ісламського середовища помітного впливу завдають інформаційні ресурси ісламістів і суфіїв. Найактивнішими в цій сфері є основні ідеологічні центри ісламізму в Ірані, Катарі, Саудівській Аравії та Туреччині, де

при владі знаходяться помірковані ісламісти. Формування ісламського середовища згаданими центрами здійснюється шляхом зусиль, спрямованих у середину власних країн, а також за кордон. У власному інформаційному просторі ісламістські ідеологічні центри змагаються за вплив зі своїми закордонними аналогами, а також місцевою ісламістською (радикальнішою) опозицією. Використання ісламістських інформаційних ресурсів має комплексний системний характер. У них залучені релігійні, медійні й державні можливості. Сучасне мусульманське середовище України також формується під значним впливом закордонних ідеологічних центрів, які через афільовані з ними організації поширюють ісламістську ідеологію. На системному рівні протидію розповсюдженню ісламістських ідей в Україні здійснює ДУМУ. Проте без державної допомоги зусилля останнього можуть опинитися марними, що в негативний спосіб позначиться на міжнародному іміджі України. Останній набуватиме негативних рис в очах Євросоюзу, що потерпає нині від терористичних та інших проявів із боку радикальних ісламістів. У такому разі євроінтеграційні плани офіційного Києва можуть опинитися під серйозною загрозою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aslı Aydıntaşbaş. Kendi elimizle Afganistan kuruyoruz. URL: https://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/948171/Kendi_elimizle_Afganistan_kuruyoruz.html.
2. Beydoun A. Khaled. The Saudi regime does not represent Islam. URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2018/10/20/the-saudi-regime-does-not-represent-islam/>.
3. Дедок Н. Народные моджахеды «Муджахидин Хальк». Москва, Санкт-Петербург: Самоопределение, 2019. 40 с.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трощинського, Ю. Сурміна Ю. Сурмін, В. Бакуменко, А. Михненко та ін. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
5. Косач Г. Саудовская Аравия: власть, улемы и антисистемная оппозиция. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/saudovskaya-araviya-vlast-ulemy-i-antisistemnaya-oppozitsiya-bogoslovsko-politicheskii-otvet-protivnikam-rezhima>.
6. Ali Hosseini Khamenei. Leader's Speeches in 26th commemoration ceremony of Imam Khomeini. URL: http://en.imam-khomeini.ir/en/c103_11963/egallery/Leader_s_Speeches_in_26th_commemoration_ceremony_of_Imam_Khomeini/page20.
7. Ali Younes. Jordan's Islamists hopeful about making electoral gains. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2016/9/20/jordans-islamists-hopeful-about-making-electoral-gains>.